

კლასტერები: არსი. გაპრცელების დონე. პარტის მქაანოზება

მანანა ხარხელი

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი

კლასტერის ცნება ეკონომიკურ ლიტერატურაში 80-იანი წლებიდან გავრცელდა. იგი შემოიღო ამერიკელმა მეცნიერმა მაიკლ პორტერმა. ამ ცნების სამი ვრცელი განმარტება არსებობს:

➤ **მ. პორტერი:** „კლასტერი ეს არის განსაზღვრულ დარგებში გეორგაფიული ნიშნით კონცენტრირებული ურთიერთდაკავშირებული კომპანიების, სპეციალიზებული მომწოდებლების, მომსახურების მომწოდებლების, შესაბამის დარგებში მომუშავე ფირმების, ასევე მათ საქმიანობასთან დაკავშირებული ორგანიზაციების ჯგუფები, რომლებიც კონკრეტული უწევენ ერთმანეთს“ [1].

➤ **ნ. ლარიონოვა:** „კლასტერი ეს არის განსხვავებულ დარგებში მომუშავე სამეურნეო საქმიანობის ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთდამოკიდებული სუბიექტების ერთობლიობა, რომლებიც გაერთიანებული არიან ერთიან ორგანიზაციულ სტრუქტურაში და განსაზღვრული მიზნით ერთობლივად ფუნქციონირებენ“ [2].

➤ **ტ. ციხანი:** „კლასტერი ეს არის ვერტიკალური საწარმოო ჯაჭვი, სექტორთა ვიწრო წრე, რომელშიც პროცესის მომიჯნავე ეტაპები წარმოქმნიან კლასტერის ბირთვს“ [3].

კლასტერის ამ სამი განმარტებიდან ნათლად ჩანს, რომ კლასტერი არის ურთიერთდაკავშირებულ სხვადასხვა საწარმოთა, ორგანიზაციათა და დაწესებულებათა ტერიტორიულ-სივრცობრივი გაერთიანება.

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში კლასტერების პრობლემას მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა. განიხილება მათი ჩამოყალიბების, ფუნქციონირებისა და განვითარების სხვადასხვა ასპექტები – კონკურენტულ უპირატესობაში მათი როლი, კლასტერები როგორც ეკონომიკის განსაკუთრებული ფორმა და მიმართულება, კლასტერში მცირე და საშუალო ფირმების ურთიერთზემოქმედების შეფასება, კლასტერის კავშირი სწავლების ხარისხსა და ინოვაციურ აქტივობას შორის, კლასტერების როლი ინოვაციური სისტემის შექმნაში და ა. შ. [4, გვ. 66].

გლობალიზაციის შედეგად წარმოების ფაქტორები უფრო მოქნილი

და მობილური ხდებიან, ძლიერდება კონკურენცია ქვეყნებს შორის, რის გამოც ქვეყნების (და აქედან გამომდინარე კომპანიების) განვითარებისთვის და კონკურენტებზე უპირატესობის შენარჩუნებისათვის მნიშვნელოვანია, არა მხოლოდ ტექნიკური პროგრესი, არამედ საწარმოებს შორის ურთიერთკავშირები, რამაც დასაბამი მისცა ახალ ქსელურ სტრუქტურებს – კლასტერებს.

როგორ უკვე აღვნიშნეთ, კლასტერი განიხილება როგორც ტერიტორიულად და სივრცობრივად ურთიერთდაკავშირებული საწარმოების ქსელი, რომლებიც ერთიანდებიან სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ცენტრის ირგვლივ და ვერტიკალური კავშირებით დაკავშირებული არიან ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებთან. მეცნიერები მას დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებენ. ისინი თვლიან, რომ კლასტერები დარგებს და სექტორებს ჩაენაცვლებიან.

კითხვაზე თუ რატომ უნდა განვიხილოთ ეკონომიკა კლასტერების და არა დარგების და სექტორების პრიზმაში, მეცნიერები ასე პასუხობენ: „იმიტომ, რომ კლასტერები უფრო კარგად ეწყობიან კონკურენციის ხასიათს და კონკურენტული უპირატესობების მიღწევის წყაროებს. კლასტერები დარგზე უკეთ იყენებენ კავშირებს, ავრცელებენ ინფორმაციას და ახალ ტექნოლოგიებს, გამოცდილებას, ახდენენ დარგთა ურთიერთშეხვედრას და სხვ.

კლასტერების პრიზმაში ეკონომიკის ხედვის უპირატესობებია:

- მასში შემავალი კომპანიების მწარმოებლურობის ზრდა;
- ინოვაციების გამოყენების უნარის ამაღლება;
- ახალი ბიზნესის სტიმულირება;
- უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის მოტივირება;
- კვლევების უწყვეტი მიმდინარეობა და ახალი ცოდნის შექმნა;
- კომერციული კოოპერაცია;
- ურთიერთსასარგებლო კოოპერაცია;
- ფირმების თვით და ურთიერთგაძლიერება და სხვ.

ასე რომ, XXI საუკუნეში ეკონომიკის განვითარების ვექტორი დარგებიდან ინაცვლებს კლასტერებში. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესი სულ უფრო მაღალ მოთხოვნებს უყენებს ცალკეულ ქვეყნებს, ერთ-ერთი ასეთი მოთხოვნა არის მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, რომელიც მიიღწევა სწორედ კლასტერული პოლიტიკის გატარების პირობებში.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულს გამომდინარე საქართველოში მსხვი-

ლი კონკურენტუნარიანი სტრუქტურების შექმნა მიზანშეწონილია. ასეთი სტრუქტურები შეიძლება იყოს დარგთაშორისი კლასტერული წარმონაქმნები, რომლებიც ხელს შეუწყობს საჭირობოროტო ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტას და უზრუნველყოფს ეკონომიკის მზარდ განვითარებას. კლასტერების ჩამოყალიბება თავდაპირველად უნდა მოხდეს ეკონომიკური საქმიანობის პრიორიტეტულ სახეებსა და დეპრესირებულ რეგიონებში, შემდეგ კი ისინი მთელ საქართველოში უნდა გავრცელდნენ.

საზღვარგარეთული გამოცდილება (აშშ, ფინეთი, გერმანია, იტალია და სხვ.) ცხადყოფს, რომ კლასტერული მიდგომა მთელ მსოფლიოში აღიარებულია, როგორც ქვეყნის (რეგიონის) ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების წარმატებული პოლიტიკა. მას განაპირობებს:

1. ახალი ტექნოლოგიების და მეცნიერების ახალი მიღწევების დაწერვა, ახალი ცოდნის გავრცელება (ამის „მომწოდებლები“ არიან კლასტერში შემავალი სამეცნიერო-ტექნიკური პარკები, კვლევითი და სასწავლო ინსტიტუტები, ბიზნეს-ინკუბატორები და სხვ.);

2. „იაფ“ დაფინანსებაზე ხელმისაწვდომობა (ამის „მომწოდებლები“ არიან კლასტერში შემავალი ბანკები და არასაბანკო მიკროსაფინანსო ორგანიზაციები);

3. სხვადასხვა საქმიან ინიციატივაზე სამთავრობო ორგანოებიდან ნებართვების მიღების სისწრაფე და სიადვილე (ამის განმახორციელებლები არიან კლასტერში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები) და სხვ.

კლასტერს უნდა გააჩნდეს შემდეგი განმასხვავებელი ნიშნები:

➤ მისი წილი ქვეყნის ბაზარზე უნდა აღემატებოდეს იმ რეგიონის წილს იმავე ბაზარზე, რომელ რეგიონშიც იგი ფუნქციონირებს;

➤ კლასტერში წარმოებული პროდუქციის ხარისხი და ერთეული პროდუქციის ხვედრითი დანახარჯები ტოლი ან მაღალი უნდა იყოს კლასტერში არ შემავალ სხვა საწარმოთა პროდუქციის ხარისხზე;

➤ მისი პროდუქციის ხვედრითი დანახარჯები ნაკლები უნდა იყოს სხვა საწარმოს პროდუქციის ხვედრით ხარჯებზე;

➤ კლასტერში შექმნილი უნდა იყოს საერთო სტანდარტი და საერთო კლასტერული ბრენდი; კლასტერში შემავალი საწარმოები, ორგანიზაციები და დაწესებულებები უნდა იყენებდნენ უახლეს ტექნიკა-ტექნოლოგიებს, ახალ ცოდნას, ჰქონდეთ ერთმანეთთან ურთი-

ერთსარგებლიანობაზე დამყარებული მჭიდრო პარტნიორული ურთიერთობები.

2003 წლიდან კლასტერული ინიციატივები მეტად გაინტენსიურდა. შვედი მკვლევარების ო. სალველის, გ. ლინდკვისტის და კ. კეტელსის გამოკვლევით აღმოჩნდა, რომ 2003 წელს 509 კლასტერული ინიციატივა განვითარდა. მათგან ყველაზე უფრო ორგანიზებულად 238 ინიციატივამ ჰპოვა რეალიზაცია. მათ შორის გერმანიის 10 კლასტერი, აშშ-ის 28 კლასტერი, დიდი ბრიტანეთის 25 კლასტერი, იაპონიის 30 კლასტერი, დანიის 8 კლასტერი, ესპანეთის 33 კლასტერი და ა. შ. [5].

კლასტერების თეორია ფართოდ გამოიყენება განვითარებულ ქვეყნებში. საყოველთაოდ ცნობილია აშშ-ს კლასტერი – „სილოკონის ველი“, ფინეთის სატყეო და ქაღალდის, შესაფუთი მასალების და პოლიგრაფიული წარმოების კლასტერები, ნორვეგიის გემთმშენებლობის კლასტერი და იტალიის კლასტერი სახელწოდებით „სამრეწველო რაიონი“ და მრავალი სხვ. ცნობილია მათი ეკონომიკური წარმატებებიც.

კლასტერული წარმონაქმნი განსაკუთრებით ეფექტურია რეგიონში. ეს წარმატება აიხსნება რეგიონული ეკონომიკის ყველა სეგმენტზე სიახლეების ეფექტური გავრცელებით. მასთან შედარებით დარგებს მოქნილობის დაბალი ხარისხი აქვთ, რაც აფერხებს მათში სიახლის სწრაფ გავრცელებას. შეფერხება ძველ ინდუსტრიულ დარგებში შეიძლება აიხსნას წარმოების სტრუქტურითაც. მთელ რიგ დარგებში დომინირებდნენ და თითქმის ეხლაც დომინირებენ მსხვილი ფირმები (მცირე ფირმები კი დიდი საწარმოების მოსამარაგებლად არიან დაფუძნებულნი). ასეთი სისტემა მასობრივ წარმოებაზეა ორიენტირებული, კლასტერული წარმონაქმნი კი მოქნილ სპეციალიზაციაზეა დაფუძნებული.

კლასტერი არ წარმოადგენს მისი შემადგენელი სუბიექტების მექანიკურ ერთობლიობას. მისთვის დამახასიათებელია სინერგიული ეფექტი, ანუ გაზრდილი ეფექტი, რომელიც მიიღება ეკონომიკურ სუბიექტთა ერთობლივი დაბალნისებული და ჯანსაღი კონკურენტული ურთიერთობების საფუძველზე.

დღეისათვის მეცნიერებასა და პრაქტიკაში განიხილება კლასტერების სხვადასხვა მოდელები [6, გვ. 106-107]:

➤ შოტლანდიური მოდელი (ითვალისწინებს მსხვილი კომპანიის არსებობას, რომელიც გამოდის კლასტერის ბირთვის როლში და რომ-

ლის ირგვლივაც ერთიანდებიან სხვა მცირე და საშუალო ფირმები);

➤ იტალიური მოდელი (გულისხმობს მრავალრიცხოვანი მცირე ფირმების ერთობლიობას, რომლებიც გაერთიანებული არიან სხვადასხვა ასოციაციებში);

➤ იაპონური მოდელი (გულისხმობს ლიდერი, მასშტაბური მწარმოებელი ფირმის ირგვლივ მიმწოდებელთა ინტეგრაციას. ეს მოდელი მისაღება ტექნოლოგიურად რთული პროდუქციის წარმოებისთვის);

➤ ფინური მოდელი (გულისხმობს ინოვაციის მაღალ დონეს, რომელიც მიიღწევა მძლავრი სამეცნიერო გამოკვლევებითა და განვითარებული განათლების სისტემით);

➤ ჩრდილო-ამერიკული მოდელი (მისთვის დამახასიათებელია კლასტერში შემავალ საწარმოთა შორის აშკარა კონკურენცია);

➤ ჩინურ-ინდური მოდელი (გულისხმობს სახელმწიფოს წამყვან როლს კლასტერის ფორმირებაში. ამ მოდელის თანახმად ძირითადი აქცენტი კეთდება უცხოური ინვესტიციების და ტექნოლოგიების მოზიდვაზე, რომლებიც ამ ქვეყნებს აძლევენ მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიან პროდუქციის წარმოების საშუალებას).

ზემოთჩამოთვლილი მოდელები უკვე იმას ნიშნავს, რომ ამ ქვეყნებში კლასტერებმა მტკიცედ მოიკიდეს ფეხი. ამას ვერ ვიტყვით საქართველოზე. განსხვავებით სხვა პოსტსოციალისტური ქვეყნებისაგან – რუსეთი, უნგრეთი, სლოვენია, ყაზახეთი, უკრაინა და სხვები, – საქართველოში კლასტერიზაციის პროცესი ჩანასახოვან მდგომარეობაშია.

საერთოდ კლასტერის აგება შეიძლება 3 სქემით:

- „ქვევიდან ზევით“ – სქემით;
- „ზევიდან ქვევით“ – სქემით;
- შერეული სქემით.

„ქვევიდან ზევით“ სქემით კლასტერების შექმნის დროს ქვემდგომი პროექტები, პროგრამები და საწარმოები თავიანთი ინიციატივით ერთიანდებიან და ინტეგრირდებიან კლასტერად. ეს პროცესი ხდება ბუნებრივად და არაფორმალურად;

„ზევიდან ქვევით“ სქემის დროს კლასტერს ადგენს ზემდგომი ორგანო, მაგალითად ქალაქის მერია.

შერეული სქემით შექმნილი კლასტერი ერთობლივად ორივე მიდგომით არის ფორმირებული. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში დღევანდელ ეტაპზე მიმდინარეობს ბუნებრივი კლასტერიზაციის

პროცესი (სქემა „ქვევითიდან ზევით“). სათანადო კვალიფიკაციის არქონის გამო მისი მონაწილეები ამ პროცესს ვერც კი იცნობიერებენ. ზოგიერთი ქართველი მეცნიერები ასეთ ბუნებრივ ჩანასახოვან კლასტერად მიიჩნევენ თიხის ქურჭლის წარმოება-გაყიდვას სოფელ შროშაში, თბილისში, შარდენის ქუჩაზე გასართობ-კულტურულ დაწესებულებათა თავმოყრას, სიღნაღში და მის რაიონში ტურიზმის განვითარებას და ა. შ. არცერთ მათგანს ჯერ-ჯერობით სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა არა აქვს და ამდენად ისინი არაფორმალურად მიიჩნევიან.

ჩვენი აზრით, კლასტერიზაციის საკითხში საქართველოს უფრო გამოადგება მისი ჩინურ-ინდური მოდელი, რომელიც გულისხმობს სახელმწიფოს წამყვან როლს ამ საკითხში. საქართველოს რამოდენიმე დეპარტამენტი რეგიონი აქვს და მათი განვითარება და სხვა რეგიონებთან გამოთანაბრება სწორედ კლასტერიზაციით შეიძლება. ცხადია, საქართველოს თითოეულ რეგიონს კლასტერიზაციის პროცესში თავისი სპეციფიკა ექნება. ჩვენი აზრით, კახეთის რეგიონში უნდა შეიქმნას მევენახეობა-მეღვინეობის კლასტერი (ეს პროცესი ბუნებრივად უკვე დაწყებულია), ქვემო ქართლში – ბოსტნეულის წარმოების და გადამამუშავების კლასტერი (აქაც ეს პროცესი ბუნებრივად უკვე დაწყებულია), რაჭაში – ტურისტული კლასტერი, სვანეთში – ტურისტული კლასტერი, თუშეთში – ტურისტული კალსტერი, შიდა ქართლში – მეხილეობის და ხილის გადამამუშავების კლასტერი და ა. შ. სახელმწიფოს მხრიდან მათი თანადგომით, რაც უნდა გამოიხატოს მათთვის ინოვაციების და გრანტების გადაცემაში, დაჩქარდება ამ კლასტერების საბოლოო ფორმირება და შედეგად რეგიონების განვითარება.

იმის გამო, რომ კლასტერი ახალი ფენომენია, მის შესახებ მსოფლიოში ჩამოყალიბებული თეორია (ან თეორიები) არ არსებობს. მისი უნიფიცირებული არც ორგანიზების და მართვის სისტემაა შექმნილი. კლასტერულ ინიციატივებს ნაწილს ყავს თავისი მენეჯერი, ზოგიერთს კი მენეჯერთა გუნდი. ისინი ხელმძღვანელობენ კლასტერულ ინიციატივებს რეალიზაციას. თუ მათ აქვთ ამის პრაქტიკული გამოცდილება მაშინ მოცემულ კლასტერულ ინიციატივას წარმატებითაც ახორციელებენ.

მაგრამ როგორც ავლნიშნეთ, ყველგან ასე არ არის. ბუნებრივად წარმოშობილ კლასტერებს არ ყავთ ერთიანი ხელმძღვანელობა, რის გამოც მათი განვითარება მეტად სპონტანურად მიმდინარეობს. კიდევ უფრო მძიმდება მათი მდგომარეობა თუ მათ არა აქვთ სახელმწიფოს

(მუნიციპალიტეტის) მხრიდან მხარდაჭერა, ანდა ხდება მათი იგნორირება.

მენეჯერთა გუნდის მიერ კლასტერების მართვა უფრო მაშინ ხდება, როცა იგი წარმოქმნილია გარკვეული გეგმის მიხედვით. მაგრამ საქმე ისაა, რომ რადგან არ არსებობს კლასტერების მართვის ერთიანი მეცნიერული თეორია, ასეთ შემთხვევებშიც კი მართვა პირად გამოცდილებაზე და ინტუიციაზე დამოკიდებული.

ამ ბოლო დროს კლასტერულ ინიციატივებთან დაკავშირებით განვითარდა კლასტერული კონსალტინგი, კლასტერული ინიციატივების მართვის თეორიული საფუძვლების სწავლება და სხვ. ესპანეთის, ჰოლანდიის და ახალი ზელანდიის მეცნიერებმა (ე. დუჩმა, ა. ლაგენდაიკმა და ა. ფუქს-უილიამსმა) ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად შეიმუშავეს და წარმოადგინეს კლასტერული ინიციატივების მენეჯერთა მოქმედებების სქემები. მათგან ა. ფუქს-უილიამსის სქემა შედგება შემდეგი ელემენტებისგან:

1. კლასტერის საჭიროების დადგენა;
2. კლასტერის იდენტიფიკაცია;
3. საწყისი ანალიზი;
4. კლასტერის მმართველი გუნდის ფორმირება;
5. სასურველი შედეგის განსაზღვრა;
6. სასურველი შედეგის მიღწევის გეგმის შედგენა;
7. დაუყოვნებლივი მოქმედებების გეგმის შედგენა;
8. კლასტერული ინიციატივის დანყება;
9. კლასტერის განვითარების ფორმალიზაცია;
10. კლასტერის განვითარების გეგმის სრულყოფა;
11. კლასტერის განვითარების შეფასება;
12. კლასტერის შეერთება სხვა კლასტერულ ინიციატივასთან.

მეცნიერები თვლიან, რომ მართალია კლასტერში შემავალი პარტნიორები გამოირჩევიან ურთიერთნდობით, ინფორმაციის სწრაფი გავრცელებით, კომპანიებს შორის თანამშრომლობით, გეოგრაფიული სიახლოვით ა. შ., მაგრამ კლასტერის განვითარება არ შეიძლება მიენდოს მხოლოდ საბაზრო ძალებს, მას აუცილებლად მართვა სჭირდება.

ამის უზრუნველსაყოფად, ჩვენი აზრით, კლასტერი დარგობრივი სამინისტროს ტიპის იურიდიულ პირად (კერძო ან სახელმწიფო) უნდა დარეგისტრირდეს, დაენიშნოს გენერალური მენეჯერი, აირჩეს სამეთ-

ბიზნესი, მენეჯმენტი, მარკეტინგი

ვალყურეო საბჭო, ჩამოუყალიბდეს ფუნქციონალური სამსახურები, განესაზღვროს (ახლო და გრძელვადიან პერსპექტივაში) შესასრულებელი პროგრამები და პროექტები, გამოეყოს დაფინანსება და ა. შ.

საქართველოში ეს პროცესი ეხლავე უნდა დაიწყოს, უპირველესად უნდა გამოვლინდეს საქართველოს პრიორიტეტული კლასტერები და ჩვენს მიერ ზემოთჩამოთვლილი მმართველობითი ღონისძიებები მათთან უნდა განხორციელდეს. როგორც პრიორიტეტული კლასტერების, ისე მათი მართვის შიგაკლასტერული და სახელმწიფოებრივი მართვის მექანიზმი, ქართველმა მეცნიერებმა და პრაქტიკოსებმა ერთად უნდა შეიმუშაონ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Портер М., Конкуренция, М., изд-во «Вильямс», 2003.
2. Ларионова Н., Кластерный подход в управлении конкурентоспособностью региона, Экономический вестник Ростовского государственного университета, №1, часть 2, 2007.
3. Т. Цихан, Кластерная теория Экономического развития, Теория и практика управления, №5, 2003.
4. Аничин В., Чугай Д., Перспективы развития малочно-продуктового кластера в Белгородской области, Экономика региона №24, 2008. с. 66.
5. ევ. ბარათაშვილი, ლ. თაკალაძე, ნ. გრძელიშვილი, ბიზნესის კონკრეტულ სფეროებში და ადმინისტრირება, თბ., 2010.
6. ი. მესხია, ე. გველესიანი, რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2010.